

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

ГАРБУЗЕНКО ЛАРИСА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 378.147.036

**ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ
ЗАСОБАМИ ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА**

13.00.04 - теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

КИЇВ-2001

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Черкаському державному університеті імені Богдана Хмельницького, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, професор

Омеляненко Віталій Лукич, Черкаський державний університет імені Богдана Хмельницького, професор кафедри педагогіки і соціальної роботи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор

Рудницька Оксана Петрівна, Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, професор кафедри гри на музичних інструментах, м. Київ;

кандидат педагогічних наук, доцент

Резніченко Микола Іванович, Південноукраїнський педагогічний університет імені К.Д.Ушинського, докторант, м. Одеса.

Провідна установа: Херсонський державний педагогічний університет, кафедра педагогіки, Міністерство освіти і науки України, м. Херсон.

Захист відбудеться “_22_”_березня_2001 року о _14³⁰_ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ – 30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (01601, м. Київ – 30, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано “_13_”_лютого___2001 року.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

Ю.О.Приходько

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і ступінь дослідження проблеми. Сучасний етап життя суспільства характеризується соціальними, економічними, духовними змінами, пов'язаними з утвердженням державності і суверенітету України. В умовах демократизації, духовно-інтелектуального відродження українського народу, зростання культурно-просвітницької активності мас, гуманізації та гуманітаризації реформованої освіти, росту національної самосвідомості суспільства активізується проблема духовного збагачення, переосмислення естетичного виховання особистості.

В умовах технічної революції, ринкової економіки активізуються технократичні тенденції, виникає технічна цивілізація, “ділова культура”, нівелюється культура особистості, що дегуманізує суспільство, заперечує естетичне начало в багатьох сферах людського життя.

Процеси модернізації суспільства певною мірою зумовлюють зміни світогляду людини, її духовних орієнтирів, починають домінувати тенденції руйнування людської душі, дисбалансу її складників, почуття і розуму, утвердження жорсткого типу особистості. Все це призводить до зміцнення суб'єктивних духовних аспектів життя як окремої особистості, так і людських спільнот.

З погляду на ці дестабілізуючі фактори саме базисні культурні цінності суспільства мають стати перешкодою на шляху руйнівних процесів. Естетизована українська культура створює умови для розкриття особистісних якостей, формування естетичних інтересів і смаків, творчої самореалізації людини. Залучення молоді до скарбниці національної української культури є гарантом на шляху деструктивних чинників сучасного розвитку суспільства.

З культурним життям кожного народу тісно пов'язане естетичне виховання. З одного боку, воно є відображенням культурного процесу нації, її традицій, а з іншого — стимулює розвиток культури народу, активно впливаючи на створення нових духовних цінностей, підтримує та посилює інтерес до мистецьких творів, пам'яток історії і культури народу, до національних звичаїв і обрядів. Тому особливої уваги заслуговує перспективне завдання “формування естетичних потреб та досвіду людини (емоцій і почуттів, поглядів, смаків, інтересів, ідеалів), як основи формування естетичного ставлення, активності по сприйманню, освоєнню та перетворенню дійсності, що сприяє вихованню всебічно і гармонійно розвиненої особистості” [Національна державна комплексна програма естетичного виховання. Проект: Укладачі: І.А. Зязюн і О.М. Семашко - К.; 1994. – С. 6].

Закономірно, що це відповідальне завдання покладається державою насамперед на вчителя: головна увага має бути зосереджена на підготовці нового покоління педагогічних працівників, підвищенні їх загальної культури, професійної кваліфікації та соціального статусу до рівня, що відповідає їх ролі в суспільстві.

Сьогодні викликає стурбованість недостатня естетична підготовка майбутніх учителів. Причини такої ситуації великою мірою зумовлені певними недоліками в організації навчально-виховної роботи у вищих навчальних закладах. У професійній підготовці переважає недостатньо естетизований підхід до навчання, яке, головним чином, зорієнтоване на засвоєння певного обсягу знань та вмінь студентів зі “своєї” спеціальності. Формуванню естетичної культури не приділяється достатньої уваги, зокрема розширенню діапазону естетичних і художніх потреб, впровадженню національних елементів у спосіб життя особистості майбутнього вчителя.

У вітчизняній педагогічній науці проблеми формування естетичної культури розглянуто та проаналізовано за різними напрямками: аксіологічним, діяльнісним та особистісним підходами (А.Арнольдов, Е.Баллер, М.Бахтін, В.Біблер, І.Зязюн, С.Іконникова, Л.Каган, М.Колесов, О.Лосев, Е.Маркарян, В.Межуєв, Е.Соколов та ін.). Аналіз національної та етнічної культури здійснено в роботах Ю.Бромлея, Г.Лозко, Є.Маланюка, І.Огієнка, М.Поповича та ін.. Проблеми естетичної культури в цілому знайшли своє відображення в працях Є.Зейлігер-Рубінштейн, М.Кагана, О.Пірадова, С.Савіної, В.Скатуричкова, П.Соболева. Естетична культура особистості висвітлена в роботах В.Бутенка, Н.Дмитрієвої, Л.Зеленова, К.Кантора, М.Киященко, Л.Когана, Н.Крилової, О.Ларміна, М.Лейзерова, Л.Новікової, Г.Петрової, О.Рудницької, В.Селіванова, Л.Столовича. Естетичний вплив мистецтва на формування особистості досліджено Д.Антоновичем, Л.Виготським, М.Гончаренком, Н.Джидар'ян, В.Зінченком, О.Киричуком, Г.Костюком, О.Леонтьєвим, К.Платоновим, С.Рубінштейн, Б.Тепловим, Д.Узнадзе, Б.Юсовим, П.Якобсоном.

Вивчення проблеми показало недостатність досліджень, спрямованих на формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів засобами декоративно-ужиткового мистецтва. Деякі її аспекти розкриваються в дослідженнях С.Мельничука, Г.Тарасенко, Г. Майбороди. Водночас незаперечним є факт, що саме вчитель початкових класів може вплинути на здатність дитини естетично сприймати та творити. Народне мистецтво, яке найближче молодшому школяреві, здатне пробудити і частково реалізувати творчий потенціал його особистості. Ось чому вчитель початкових класів зобов'язаний мати якісну методичну підготовку з питань організації естетичного виховання і навчання школярів, зокрема і засобами декоративно-ужиткового мистецтва, яке повсякчас оточує дитину.

Проте, як свідчить педагогічна практика, проблема формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів засобами декоративно-ужиткового мистецтва досі не знайшла глибокого і всебічного вивчення, хоча її наукове та практичне значення є незаперечними. Отже, недостатня розробка названої вище проблеми і зумовила вибір теми дисертаційного дослідження: “Формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів засобами декоративно-ужиткового мистецтва”.

Тема дисертаційного дослідження входить до планів науково-дослідної роботи кафедри педагогіки і соціальної роботи Черкаського державного університету імені Богдана Хмельницького і скоординована в АПН України (протокол № 4 від 27.04.1999 року).

Об'єкт дослідження — процес формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів.

Предмет дослідження — особливості і педагогічні умови формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів засобами декоративно-ужиткового мистецтва.

Мета дослідження — теоретичне обґрунтування, розробка та експериментальна перевірка впливу засобів декоративно-ужиткового мистецтва на формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів та розкриття умов ефективності її функціонування.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що ефективність процесу формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів підвищується за умов:

- усвідомлення студентами місця і ролі українського декоративно-ужиткового мистецтва як морально-естетичного засобу збагачення духовності особистості;
- забезпечення науково-обґрунтованої технології оволодіння майбутніми вчителями початкових класів знаннями в галузі декоративно-ужиткового мистецтва;
- спрямування студентів на естетичне оформлення навколишнього середовища;
- формування у майбутніх учителів потреби в передачі здобутого досвіду естетичної діяльності школярам;
- залучення студентів до використання творів усної народної творчості, звичаїв, обрядів, традицій українського народу при вивченні декоративно-ужиткового мистецтва.

Відповідно до предмета, мети й гіпотези нашого дослідження були визначені такі **завдання**:

1. Вивчити філософські, педагогічні й етнографічні аспекти місця і ролі декоративно-ужиткового мистецтва у процесі формування естетичної культури особистості.
2. Обґрунтувати наукові можливості використання засобів декоративно-ужиткового мистецтва у процесі формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів.
3. Визначити критерії та рівні сформованості естетичної культури вчителів-вихователів.
4. Теоретично розробити й експериментально перевірити педагогічні умови впливу засобів декоративно-ужиткового мистецтва на формування естетичної культури вихованців педагогічних навчальних закладів.
5. Розробити технологію використання надбань декоративно-ужиткового мистецтва у процесі формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів.

Методологічна основа дослідження базується: на філософській концепції про сутність земної цивілізації, діалектичного зв'язку знань про природу і людину, як вищого

творця природи та суспільства; на загальнонауковій теорії системного процесу виховання; на усвідомленні діалектичної взаємодії загальнолюдських і національних морально-духовних цінностей; на сутності національної культури як складової частини світової культури; на ідеї відродження національної гідності і свідомості, піднесення почуття самоцінності; на принципах культурологічної спрямованості та народності виховання.

Теоретичною основою дослідження є положення сучасної філософської науки про культуру та культурний потенціал особистості (Е. Баллер, М.Бахтін, В.Біблер, М.Гончаренко, І.Зязюн, В.Кузін, Л. Коган, О. Лосєв, О.Рудницька та ін.); про виховний потенціал української національної культури (Д.Антонович, Ю.Бромлей, Г. Ващенко, М.Гончаренко, Є.Маланюк, І.Огієнко, М.Попович та ін.); про формування естетичної культури особистості майбутнього вчителя (В. Бутенко, П.Гаврилук, К.Кантор, Н.Крилова, С. Мельничук, Л.Нечепоренко, Л.Новікова та ін.); про виховну силу мистецтва (Б.Ананьєв, Л.Виготський, Г.Костюк, Н.Кузьміна, С.Рубінштейн, Б.Теплов, Б.Юсов та ін.).

У процесі реалізації завдань дослідження був застосований комплекс теоретичних та емпіричних **методів**: аналіз наукових джерел з проблеми дослідження, синтез, порівняння, моделювання, систематизація, узагальнення науково-теоретичних та дослідних даних, анкетування, тестування, інтерв'ювання, спостереження, експертні оцінювання — рейтинги, діагностичний та формуючий експерименти, кількісний та якісний аналіз отриманих результатів, ранжування.

Наукове дослідження проводилось у декілька етапів.

На **першому етапі** (1992 р.) опрацьовано філософську, психолого-педагогічну, етнографічну, народознавчу літературу з проблеми, з'ясовано рівень висвітлення в ній особливостей формування естетичної культури майбутніх учителів засобами декоративно-ужиткового мистецтва; сформульовано основні положення дослідження.

На **другому етапі** (1993 – 1996 рр.) за розробленою методикою проведено констатуючий експеримент, спрямований на дослідження умов формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів, розроблено критерії та рівні її сформованості, зроблено висновки щодо рівнів сформованості естетичної культури майбутніх педагогів.

На **третьому етапі** (1994 – 1998 рр.) теоретично розроблена й експериментально перевірена технологія застосування засобів декоративно-ужиткового мистецтва.

Експериментальна база дослідження. Дослідження тривало протягом чотирьох навчальних років (1993-1994 н.р. – 1996-1997 н.р.) і охопило 204 студентів, майбутніх учителів початкових класів. Основною базою був психолого-педагогічний факультет Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. В експерименті брали участь студенти спеціальностей “початкове навчання та образотворче мистецтво”, “початкове навчання та хореографія”, “початкове навчання та практична

психологія”.

Наукова новизна та теоретична значущість дослідження полягає в обґрунтуванні змісту та сутності декоративно-ужиткового мистецтва в процесі формування естетичної культури майбутніх педагогів початкових класів; виділенні художніх засобів декоративно-ужиткового мистецтва, які цілісно, у поєднанні з іншими засобами народної педагогіки, здійснюють ефективний вплив на формування естетичної культури особистості; в обґрунтуванні технології формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів засобами декоративно-ужиткового мистецтва; визначенні педагогічних умов, спрямованих на формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів засобами декоративно-ужиткового мистецтва.

Практична значущість результатів дослідження полягає у використанні науково обґрунтованої та експериментально перевіреної технології застосування засобів декоративно-ужиткового мистецтва, що дає змогу підвищити ефективність формування естетичної культури та національної гідності майбутніх учителів початкових класів, підготувати їх до реалізації завдань національного виховання дітей у загальноосвітніх навчально-виховних закладах.

Особистий внесок автора дисертації полягає в теоретичному обґрунтуванні сутності декоративно-ужиткового мистецтва як ефективного засобу формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів, у розробці технології, виділенні та експериментальній перевірці педагогічних умов формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів.

Вірогідність і надійність результатів дисертаційного дослідження забезпечується достатньою науковою обґрунтованістю вихідних положень; застосуванням комплексних методик та методів, адекватних меті та завданням дослідження; експериментальною перевіркою визначених положень; якісним та кількісним аналізом експериментальних даних, репрезентативністю вибірки досліджуваних.

Апробація та впровадження результатів дослідження здійснювалася безпосередньо під час педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі в процесі формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів. Основні положення дослідження апробовано на регіональній науково-практичній конференції “Актуальні проблеми формування творчої особистості учителя початкових класів” (Вінниця, 1996), на Міжнародній науково-практичній конференції “Формування естетичної культури майбутніх учителів засобами музичного, образотворчого, хореографічного та драматичного мистецтв” (Кіровоград 2000), та на Всеукраїнській науково-методичній конференції “Вища художня та дизайнерська освіта на порозі XXI століття” (Харків 2000).

Матеріали наукового дослідження використовувалися безпосередньо у навчально-виховній роботі із студентами психолого-педагогічного факультету Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка на

заняттях курсу “Декоративно-ужиткове мистецтво України”, на курсах підвищення кваліфікації учителів при Кіровоградському інституті післядипломної освіти; у навчальному процесі психолого-педагогічного факультету Соціально-педагогічного інституту “Педагогічна академія”; шляхом виступів на семінарах, конференціях учителів у школах, науково-практичних конференціях у Кіровоградському державному педагогічному університеті. Результати дослідження покладено в основу методичних рекомендацій для викладачів, студентів педвузів і висвітлені в 9 друкованих працях, з них 6 у виданнях, затверджених ВАК України.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (209 найменувань), 7 додатків (43 сторінки). Загальний обсяг дисертації 244 сторінки (основний текст викладений на 168 сторінках). Робота містить 14 таблиць та 10 малюнків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтована актуальність проблеми, визначені об’єкт, предмет, гіпотеза, завдання дослідження; викладені вихідні методологічні та теоретичні засади і методи дослідження, сформульовано наукову новизну, теоретичну і практичну значущість роботи, вказані шляхи апробації та впровадження результатів дослідження.

У першому розділі – “Теоретичні основи формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів засобами декоративно-ужиткового мистецтва” – визначені філософські, етнографічні, педагогічні аспекти поняття культури, національної культури та естетичної культури особистості; досліджено місце і роль декоративно-ужиткового мистецтва у національній культурі та процесі формування культури особистості. Обґрунтовано наукові можливості використання засобів декоративно-ужиткового мистецтва у процесі формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів.

У працях дослідників розглядаються питання естетичної культури особистості як сфери людської свідомості (Л.Зеленов, Л.Коган, В.Селіванов, Л.Столович), як своєрідного дзеркала естетичного багатства суспільства (О.Пірадов), як інтегральної особистісної освіти (М.Верб, Н.Дмитрієва, М.Киященко, О.Лармін, М.Лейзеров, Г.Петрова), як сукупності внутрішніх і зовнішніх характеристик (Л.Нечепоренко), як засобу творчої самореалізації (О.Рудницька), як чинника активізації творчого потенціалу (Н.Крилова).

На основі аналізу різних підходів до проблеми дослідження визначено, що естетична культура особистості відображає загальний рівень духовно-естетичної культури людини, коло її естетичних потреб, нахилів та інтересів. Це поняття включає в себе рівень розвитку і сформованість чуттєво-оцінної свідомості: почуттів, емоцій, переживань, поглядів, естетичних оцінок. Естетична культура проявляється у здатності індивіда сприймати,

переживати, оцінювати навколишній світ у відповідності з набутими естетичними знаннями, з навичками, нахилами, потребами та інтересами, творити прекрасне у житті. Тому закономірно розглядати естетичну культуру особистості як складну комплексну систему, яка інтегрує в собі інформаційний, почуттєво-емоційний і діяльнісний компоненти.

У контексті пропонованого дослідження, де засобом формування естетичної культури особистості виступає декоративно-ужиткове мистецтво, основою інформаційного компоненту є знання про розвиток і становлення української національної культури, які відтворюються в естетичних судженнях особистості щодо набутих знань.

Емоційно-почуттєвий компонент відтворюється в емоційно-почуттєвому ставленні до естетичних цінностей.

Діяльнісний компонент, який інтегрує інформаційний і почуттєво-емоційний, надає поняттю “естетична культура” динамічний характер. Він реалізується в орієнтації людини на самостійне творення, поширення, освоєння естетичних цінностей і впливає на рівень естетичної культури особистості.

Ефективним засобом формування естетичної культури особистості, на нашу думку, є декоративно-ужиткове мистецтво, оскільки воно оточує людину у повсякденному житті та в свята, відображає певні етапи розвитку народної творчості.

Аналіз мистецтвознавчої літератури засвідчив, що немає єдиного підходу до вживання термінів “декоративне”, “декоративно-прикладне”, “декоративно-ужиткове” мистецтво. Зокрема, Ю.Борев окремо говорить про прикладне мистецтво, що втілюється в предметах побуту, і декоративне, як естетичне освоєння усього середовища. В.Ванслов підкреслює, що різниця між “прикладним” і “декоративним” обумовлена типом художньої діяльності: прикладне мистецтво тяжіє до праці, декоративне – до гри. Домінантами кожного з основних видів художньої творчості є: речова ужитковість для прикладного (тому, власне, воно і називається “мистецтвом ужитковим”), краса для декоративного (його називають “мистецтвом прикрашення”),

Ми дотримуємося думки ряду дослідників (Р.Захарченко, В.Мусієнко, В.Сидоренко, Б.Тимків, Д.Тхоржевський) стосовно доцільності використання терміну “декоративно-ужиткове мистецтво”, що відображає сутність цього мистецтва як одного з видів художньої діяльності, твори якого поєднують утилітарно-ужиткові та художньо-декоративні якості. Таким чином, декоративно-ужиткове мистецтво – це галузь мистецтва, яке художньо-естетично оформлює предметне середовище, створене людиною, і відображає її предметно-декоративний світ.

У першому розділі розглянуто засоби декоративно-ужиткового мистецтва, які поділяють на виразні та семантичні або зображувальні (Є.Антонович, Н.Прохорова). Виразні засоби, як емоційно-художні, включають в себе фактуру, текстуру, колір, графічність, пластичність та ажурність; зображувальні засоби, як носії функціонально-ужиткової інформації, – знак, символ, метафора, алегорія, емблема. Не заперечуючи попередній

розподіл, окремо виділяємо художні засоби, до яких відносимо колір, форму, композицію. Вони сприяють повній передачі художнього образу твору. На нашу думку, засоби декоративно-ужиткового мистецтва не існують самостійно, а тісно взаємодіють, створюючи художньо-досконалі предмети побуту. В той же час, кожен окремий засіб декоративно-ужиткового мистецтва не має в собі такої виховної сили, як їх єдність. Тому формування естетичної культури особистості здійснюється не під впливом окремого засобу, а завдяки декоративно-ужитковому мистецтву в цілому.

Ми прийшли до висновку, що лаконічність форм, прикрас, сутнісна точність, конкретність і яскравість кольору, контрасти у фактурній проробці окремих елементів композиції та інші риси органічно притаманні і образотворчій діяльності дітей, і високопрофесіональному декоративно-ужитковому мистецтву. Притягальною силою декоративно-ужиткового мистецтва для школярів є різноманітність і “практичність” багатьох його видів та жанрів. Все це свідчить про те, що декоративно-ужиткове мистецтво відіграє досить вагому роль у художньо-естетичному вихованні молодого покоління, слугує однією з перших сходинок у пізнанні ними естетичних закономірностей навколишнього світу. Тому важливо, щоб майбутній учитель початкових класів мав достатній рівень естетичної культури, що становить основу його готовності до використання надбань естетизованого народного побуту, творів народного мистецтва для повного розкриття індивідуальності, неповторності людської особистості.

Спираючись на педагогічні дослідження (Є.Антонович, Г.Майборода, О.Опалюк, О.Семиног, М.Стельмахович та ін.), ми встановили, що декоративно-ужиткове мистецтво ефективніше впливає на формування естетичної культури особистості майбутнього вчителя початкових класів у тісному переплетенні з традиціями, звичаями, обрядами, продуктивною працею, громадською думкою, які є засобами народної педагогіки.

У другому розділі – “Вивчення стану формування естетичної культури майбутніх педагогів початкових класів” – визначено критерії сформованості естетичної культури майбутніх учителів, проаналізовано результати вивчення рівня сформованості естетичної культури студентів педагогічного факультету.

Визначаючи рівень сформованості естетичної культури майбутніх учителів доцільним є врахування рівнів сформованості кожного з його компонентів: інформаційного, почуттєво-емоційного, діяльнісного.

Інформаційний критерій відображає ступінь інформованості про матеріальну і духовну культуру українського народу.

Почуттєво-емоційний критерій з'ясовує ступінь сформованості почуттєво-емоційного ставлення до надбань національної культури.

Діяльнісний критерій виявляється в орієнтації майбутнього вчителя на процес творення красивого.

Критеріями сформованості інформаційного компоненту є: наявність певної суми знань; самостійність студентів у ході засвоєння знань; актуалізація набутих знань та їх творче поповнення на заняттях декоративно-прикладного мистецтва (у процесі ознайомлення з українською національною культурою). Критеріями почуттєво-емоційного компоненту є: почуттєво-емоційне ставлення, задоволення від характеру роботи, самооцінка. Критеріями діяльнісного компоненту виступають: бажання творчо інтерпретувати навколишню дійсність, сам процес творення і результати естетичної діяльності, самостійність, здатність долати труднощі.

У нашому дослідженні ми визначили три рівні сформованості естетичної культури: високий, середній, низький. З метою кількісного і якісного аналізу нами була розроблена шкала, у відповідності з якою кожний із показників трьох компонентів естетичної культури оцінювався різною кількістю балів: 2 – високий рівень, 1 – середній, 0 – низький. Ми прийняли неперервне нормування показників і визначили суму балів, яка більш об'єктивно характеризує рівень сформованості естетичної культури.

Оцінка у 14 – 18 балів характеризує високий рівень сформованості естетичної культури, який включає єдність компонентів – інформаційного, почуттєво-емоційного та діяльнісного, 5 – 13 балів – середній рівень, 0 – 4 – низький.

Вивчення стану формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів здійснювалось за допомогою анкетування, моделювання різноманітних ситуацій, бесід, самооцінки та експертної оцінки, спостереження.

Результати констатуючого зрізу свідчать про досить низький рівень сформованості естетичної культури майбутніх учителів. Так, лише 4,9 % студентів виявили високий рівень сформованості естетичної культури, 28,9 % мали середній рівень, 66,9 % – низький рівень. Це зумовлено, на наш погляд, такими причинами: стандартизація виховного процесу; розрив навчання і виховання; технократизм навчального процесу, перевага вербального навчання над діяльнісним; перевага репродуктивних видів діяльності над творчими.

Третій розділ – “Декоративно-ужиткове мистецтво як засіб формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів” – присвячено обґрунтуванню та експериментальній перевірці педагогічних умов формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів.

Нами апробовані такі педагогічні умови ефективного використання засобів декоративно-ужиткового мистецтва у формуванні естетичної культури майбутніх учителів: усвідомлення студентами місця і ролі декоративно-ужиткового мистецтва як морально-естетичного засобу збагачення духовної особистості; дотримання технології формування естетичної культури; врахування рівня сформованості у студентів інформаційного, почуттєво-емоційного, діяльнісного компонентів естетичної культури; спрямування студентів на естетичне оформлення навколишнього середовища; формування у майбутніх учителів потреби в передачі здобутого досвіду естетичної діяльності школярам;

залучення студентів до використання творів усної народної творчості, звичаїв, обрядів, традицій українського народу при вивченні декоративно-ужиткового мистецтва.

Розглядаючи українську національну культуру як базову у розвитку естетичної культури майбутніх учителів початкових класів, ми виділили етапи запропонованої технології: 1. Підготовчий етап. 2. Ціннісно-орієнтаційний етап. 3. Інформаційно-пізнавальний етап. 4. Художньо-творчий етап. 5. Діяльнісно-творчий етап.

Практична перевірка педагогічних умов формування естетичної культури майбутнього вчителя початкових класів відбувалася у ході проведення формуючого експерименту. Експериментальна робота була спрямована на розв'язання таких завдань: експериментальна перевірка ефективності формування естетичної культури; вивчення особливостей формування естетичної культури майбутніх педагогів початкового навчання з різним рівнем сформованості інформаційного, почуттєво-емоційного і діяльнісного компонентів естетичної культури; виявлення ситуацій, в яких у студентів виникає потреба у естетичному оформленні навколишнього середовища і передачі набутого досвіду роботи естетичної діяльності школярам; перевірка динаміки зростання показників сформованості естетичної культури студентів; встановлення взаємозалежності між рівнями кожного виявленого компонента.

Основу дослідної роботи склала програма формуючого експерименту, що базувалася на розробленій технології формування естетичної культури майбутнього вчителя початкових класів з урахуванням інших педагогічних умов і результатів констатуючого експерименту.

Сутністю дослідження, яка зумовила результативність процесу формування естетичної культури, стало залучення студентів до надбань національної української культури через систему навчально-виховних занять, які об'єднали в собі матеріальну і духовну сторони народного побуту, що знаходили своє відображення у творах декоративно-ужиткового мистецтва та базувались на різних видах діяльності.

Реалізація розробленої технології здійснювалась на заняттях курсу “Декоративно-ужиткове мистецтво України”.

З метою виявлення ефективності запропонованої технології були визначені експериментальні та контрольні групи серед студентів спеціальностей “Початкове навчання та образотворче мистецтво”, “Початкове навчання та хореографія”, “Початкове навчання та практична психологія”. Протягом 1993 -- 1996 рр. теоретичний курс викладався ідентично для експериментальних і контрольних груп. При розподілі груп на підгрупи для проведення лабораторних занять враховувався рівень сформованості окремих компонентів естетичної культури з тим, щоб кожна експериментальна і контрольна групи мали приблизно однакову кількість студентів різного його рівня. Експериментальні групи налічували 99 студентів, серед них 46 осіб спеціальності “Початкове навчання та образотворче мистецтво” (група А) та 53 - інших спеціальностей (група Б). В контрольних групах навчалось 50 осіб

спеціальності “Початкове навчання та образотворче мистецтво” (група В), та 55 – інших спеціальностей (група Г).

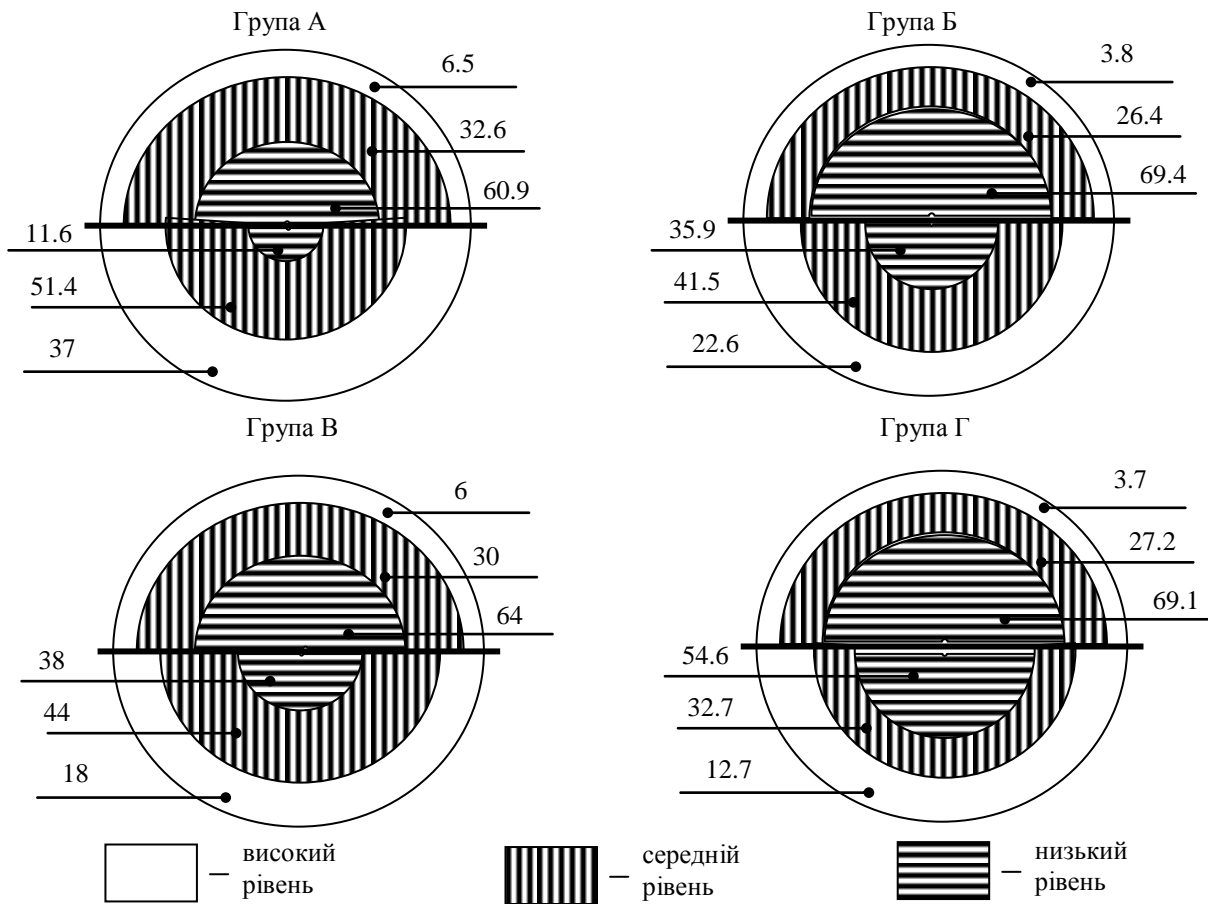
Метою роботи в експериментальних групах було формування естетичної культури майбутніх учителів у єдності трьох компонентів: інформаційного, почуттєво-емоційного, діяльнісного, в процесі реалізації застосування запропонованої технології. Особлива увага зверталась при цьому на формування позитивно-захоплюючого ставлення до надбань української національної культури та різних видів прикладної діяльності, прагнення до творення естетично досконалих предметів побуту, а не лише відтворення оригіналів. В контрольних групах ставилось завдання опанування студентами техніками декоративно-ужиткового мистецтва для виконання завдань репродуктивного характеру.

Динаміку сформованості естетичної культури в контрольних і експериментальних групах подаємо у діаграмах (Мал. 1.).

Порівняння результатів показує, що в експериментальних групах значна частина студентів перемістилась з нижчих до вищих рівнів сформованості естетичної культури (кількість студентів високого рівня у групі А зросла на 30,5%, середнього - на 18,8%, кількість студентів високого рівня у групі Б зросла на 18,8%, середнього - на 15,1%), у контрольних групах теж відбувся перехід, але незначний (кількість студентів високого рівня у групі В зросла на 12%, середнього - на 14%, кількість студентів високого рівня у групі Г зросла на 9%, середнього - на 5,5%).

Результати експериментального дослідження дають підстави говорити про ефективність запропонованої методики формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів, яка передбачає дотримання її технології у взаємозв'язку таких етапів: підготовчого, ціннісно-орієнтаційного, художньо-творчого, діяльнісно-творчого, врахування рівня сформованості у студентів інформаційного, почуттєво-емоційного, діяльнісного компонентів естетичної культури, спрямування на естетичне оформлення навколишнього середовища, залучення при вивченні декоративно-ужиткового мистецтва до творів усної народної творчості, звичаїв, обрядів, традицій українського народу, формування потреби в передачі здобутого досвіду естетичної діяльності школярам.

Розроблена методика формування естетичної культури майбутнього вчителя засобами декоративно-ужиткового мистецтва

Мал. 1. Динаміка сформованості естетичної культури

вимагає корекції щодо змісту, тривалості, акцентуації (актуалізації) певних методичних прийомів в ході навчально-виховних занять, які визначаються специфічними особливостями майбутніх учителів початкових класів та їх індивідуальними професійними якостями.

Важливого значення набуває особистість педагога, його уподобання, захоплення, інтереси, що стимулює актуальність окремих розділів методики.

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової задачі, що виявляється в теоретичному обґрунтуванні змістової сутності декоративно-ужиткового мистецтва в процесі формування естетичної культури майбутніх педагогів початкових класів; виділенні художніх засобів декоративно-ужиткового мистецтва, які цілісно, у поєднанні з іншими засобами народної педагогіки, здійснюють ефективний вплив на формування естетичної культури особистості, та обґрунтуванні технології формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів засобами

декоративно-ужиткового мистецтва; визначенні педагогічні умов ефективного формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів засобами декоративно-ужиткового мистецтва.

Застосування науково обґрунтованої та експериментально перевіреної технології використання засобів декоративно-ужиткового мистецтва, дає змогу підвищити ефективність формування естетичної культури та національної гідності майбутніх учителів початкових класів, підготовки їх до реалізації завдань національного виховання дітей у загальноосвітніх навчально-виховних закладах.

Проведений теоретичний аналіз проблеми і результати експериментального дослідження підтвердили висунуту гіпотезу, що дозволило сформулювати такі висновки:

Висновки

1. Ефективність професійної діяльності вчителів значною мірою залежить від рівня сформованості їх естетичної культури, що сприяє розвитку здатності організовувати повноцінний процес естетичного виховання, долаючи недостатньо естетизований підхід до процесу навчання; формувати естетичні інтереси і смаки, творчу здатність; залучати підростаюче покоління до надбань української національної культури.

2. Формуючи культуру як вираження сутнісних сил людини необхідно враховувати, що вона ґрунтується на національній культурі, як сукупності духовних та матеріальних надбань, що відображають рівень розвитку суспільства в цілому та певної етнічної групи зокрема.

3. Компонентами естетичної культури особистості є: інформаційний, почуттєво-емоційний, діяльнісний, які повинні бути в гармонійній взаємодії. Інформаційний компонент передбачає наявність певної суми знань, самостійність у ході їх засвоєння, їх актуалізацію та творче поповнення. Показниками почуттєво-емоційного компоненту є: почуттєво-емоційне ставлення, задоволення від характеру роботи, адекватна самооцінка. Рівень сформованості діялісного компоненту визначається бажанням творчо інтерпретувати навколишню дійсність, характером процесу творення, самостійністю, здатністю долати труднощі, результативністю діяльності.

4. Продуктивним чинником формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів виступає декоративно-ужиткове мистецтво, яке є частиною національної культури. Доцільним є використання терміну “декоративно-ужиткове мистецтво” як галузі мистецтва, що художньо-естетично оформлює предметне середовище, створене людиною і відображає його предметно-декоративний світ. За своїми особливостями засоби декоративно-ужиткового мистецтва поділяють на виразні, зображувальні та художні, які не існують самостійно, а тісно взаємодіють, створюючи художньо-досконалі твори.

5. Педагогічними умовами формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів є : дотримання технології естетичного виховання; врахування рівня

сформованості у студентів інформаційного, почуттєво-емоційного, діяльнісного компонентів естетичної культури; спрямування студентів на естетичне оформлення навколишнього середовища; формування у майбутніх учителів початкових класів потреби в передачі здобутого досвіду естетичної діяльності школярам; залучення студентів до використання творів усної народної творчості, звичаїв, обрядів, традицій українського народу при вивченні декоративно-ужиткового мистецтва.

6. Технологія формування естетичної культури майбутніх учителів передбачає забезпечення готовності до проведення навчання; створення позитивно-емоційного ставлення до оволодіння знаннями та процесу творення; формування у навчальній та науково-дослідницькій роботі знань про національну культуру в цілому та декоративно-ужиткове мистецтво зокрема; формування досвіду практичної та творчої діяльності; оволодіння студентами педагогічними уміннями та навичками організації художньо-творчої діяльності учнів. Реалізація визначених умов сприяє ефективному формуванню естетичної культури майбутніх учителів початкових класів, що створює сприятливу основу для взаємодії поколінь у збереженні і примноженні національної культури.

Запропоновану технологією, при незначній корекції, можуть використовувати педагоги хореографії, народознавства, образотворчого мистецтва.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів даної проблеми. До подальших напрямків наукових пошуків можна віднести: поглиблення розробки технології формування естетичної культури майбутніх учителів в єдності різноманітних складників національного побуту; шляхи вдосконалення підготовки студентів до формування естетичної культури молодших школярів у позаурочний час з використанням надбань української національної культури.

Основні положення дисертаційного дослідження розкрито в таких публікаціях:

1. Гарбузенко Л.В. Розвиток сприймання та передача кольорів у процесі викладання образотворчого мистецтва // Пріоритетні проблеми навчально-виховного процесу вищої та середньої школи: Тези науково-практичної конференції молодих вчених, присвяченої 60-річчю інституту. -- Кіровоград, 1991. –С. 119-121.

2. Гарбузенко Л.В. Виховання студентської молоді засобами українського побуту // Збірник матеріалів регіональної науково-практичної конференції Актуальні проблеми формування творчої особистості вчителя початкових класів. -- Вінниця, 1996. –С. 32-37.

3. Гарбузенко Л.В. Формування естетичної культури майбутніх учителів засобами українського народного побуту // Вісник Черкаського університету. Випуск 4. Серія: Психолого-педагогічні науки. – Черкаси, 1997. –С. 43-46.

4. Гарбузенко Л.В. Шляхи формування естетичної культури майбутнього вчителя // Наукові записки. Випуск 12. Серія: Гуманітарні науки. -- Кіровоград: КДПУ ім. В.Винниченка, 1998. –С.177-120.
5. Гарбузенко Л.В. Естетична спрямованість навчання майбутніх учителів // Початкова школа.—1998. -- № 7. –С. 44-45.
6. Гарбузенко Л.В. Естетичний потенціал засобів української народної педагогіки // Випуск 14. Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: КДПУ ім. В.Винниченка, 1998. –С. 80-86.
7. Гарбузенко Л.В. Етапи формування естетичної культури вчителів початкових класів // Вісник Черкаського університету. Випуск 8. Серія: Психолого-педагогічні науки. – Черкаси, 1998, --С. 50-54.
8. Гарбузенко Л.В. Шляхи формування естетичної культури засобами народного мистецтва в умовах модернізації українського суспільства // Вісник Харківського художньо-промислового інституту. Випуск 3. Мистецтвознавство. – Харків, 2000, --С. 26-28.
9. Гарбузенко Л.В. Педагогічні умови формування естетичної культури майбутніх учителів //Наукові записки. Випуск 28. Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: КДПУ ім. В.Винниченка, 2000. – С. 17-21.

Гарбузенко Л.В. Формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів засобами декоративно-ужиткового мистецтва. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2000.

Дисертацію присвячено питанням формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів. Проаналізована сутність естетичної культури та її компонентів (інформаційного, емоційно-почуттєвого, діяльнісного). Обґрунтовано виховний вплив декоративно-ужиткового мистецтва на особистість майбутнього вчителя.

Визначені критерії та рівні сформованості естетичної культури майбутніх учителів початкових класів з урахуванням рівня сформованості кожного компоненту. Розроблені й апробовані педагогічні умови та визначені етапи методики формування естетичної культури засобами декоративно-ужиткового мистецтва. Такими етапами є: підготовчий, ціннісно-орієнтаційний, інформаційно-пізнавальний, художньо-творчий, діяльнісно-творчий.

Ключові слова: естетична культура, декоративно-ужиткове мистецтво, засоби декоративно-ужиткового мистецтва; технологія формування естетичної культури, майбутній учитель початкових класів.

Гарбузенко Л.В. Формирование эстетической культуры будущих учителей начальных классов средствами декоративно-прикладного искусства. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 2000.

Диссертация посвящена вопросам формирования эстетической культуры будущих учителей начальных классов. Проанализирована сущность эстетической культуры и ее компонентов (информационного, чувственно-эмоционального и деятельностного).

Обоснована воспитательная роль декоративно-прикладного искусства как важной художественной ценности, которая выполняет многочисленные функции: познавательную, коммуникативную эстетическую и др. Осуществленный анализ многочисленных определений понятия “декоративно-прикладное искусство” обусловил необходимость уточнения его дефиниции. Было установлено, что средства декоративно-прикладного искусства оказывают воспитательное воздействие на формирование эстетической культуры будущего учителя начальных классов только в их единстве. Декоративно-прикладное искусство рассматривается как неотъемлемая часть народной педагогики, наряду с традициями, обычаями, обрядами, производительным трудом, общественным мнением, фольклором.

Определены критерии и уровни сформированности эстетической культуры будущих учителей начальных классов с учетом уровней сформированности каждого из компонентов.

Разработаны и апробированы педагогические условия эффективного использования средств декоративно-прикладного искусства в воспитании эстетической культуры будущих учителей начальных классов, а именно: осознание студентами места и роли декоративно-прикладного искусства как морально-эстетического средства обогащения духовной культуры личности; соблюдение технологии формирования эстетической культуры; учет уровней сформированности у студентов информационного, чувственно-эмоционального, деятельностного компонентов эстетической культуры; направленность студентов на эстетическое оформление окружающей среды; формирование потребности передачи приобретенного опыта эстетической деятельности школьникам; привлечение студентов к произведениям устного народного творчества, обычаев, обрядов, традиций украинского народа.

Определены этапы разработанной технологии: подготовительный, ценностно-ориентационный, информационно-познавательный, художественно-творческий, деятельностно-творческий. Подготовительный этап направлен на подготовку к организации учебных занятий. Ценностно-ориентационный этап имеет целью создание положительно-эмоционального отношения к овладению знаниями, к процессу творчества. Информационно-познавательный связан с формированием знаний о национальной культуре и декоративно-прикладном искусстве. На художественно-творческом этапе формируется опыт практической и творческой деятельности. Деятельностный этап предусматривает

формирование у студентов педагогических умений организации художественно-творческой деятельности учащихся начальных классов.

Предложенная технология используется при проведении занятий курса “Декоративно-прикладное искусство Украины” (для специальности “Начальное обучение и изобразительное искусство”) и аналогичного спецсеминара (для других специальностей психолого-педагогического факультета).

Использование научно обоснованной и экспериментально проверенной технологии применения средств декоративно-прикладного искусства, дает возможность повысить эффективность формирования эстетической культуры и национального достоинства будущих учителей, подготовки их к реализации задач национального воспитания детей в общеобразовательных учебно-воспитательных учреждениях.

Ключевые слова: эстетическая культура, декоративно-прикладное искусство, средства декоративно-прикладного искусства; технология формирования эстетической культуры, будущий учитель начальных классов.

Garbuzenko L.V. Formation of the future teachers aesthetic culture by means of the decorative-applied art. – Manuscript.

The thesis is done to obtain the Scientific Degree of the Candidate of Pedagogical Sciences, speciality 13.00.04. – Theory and methods of professional education. – Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2000.

The work is dedicated to the problems of the formation of the aesthetic culture of future teachers of primary forms. The essence of the aesthetic culture and its components (information, emotional-sensitive, activity) is analysed. The educational influence of the decorative-applied art on the future teachers personality is founded.

The criteria and levels of the aesthetic culture formation of future teachers of primary forms, taking into account the development of each component, are determined. The pedagogical conditions of the aesthetic culture formation by means of the decorative-applied art are worked out and officially approved. The stages of the developed technology of the aesthetic culture formation (preliminary, value-orientated, information-cognitive, art-creative, activity-creative) are determined.

Key words: aesthetic culture, decorative-applied art, means of decorative - applied art; aesthetic culture formation technology, future teacher of primary forms.